

PRATARMĖ

Skaitytojams pristatomas naujas Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto leidinys pasirodo 2009-aisiais metais, kai sukanka 70 metų nuo Molotovo-Ribbentropo pakto pasirašymo ir Antrojo pasaulinio karo pradžios. Šie faktai yra plačiai minimi ir aptarinėjami tiek Rytų Europoje, kur jo eiga buvo ypač kruvina, tiek „senojoje“ Vakarų Europoje, kurioje stalinizmo nusikaltimus vis dar linkstama minimizuoti lyginant su nacistų nusikaltimais. 70-ąsias Antrojo pasaulinio karo pradžios metines Europos šalių politikai, diplomatai ir plačioji visuomenė paminėjo diskutuodama apie atskirų valstybių vaidmenį, sukeliant didžiausią praėjusio amžiaus tragediją.

XX amžiaus Lietuvos istorijos kontekste ne mažiau svarbūs yra šio karo pabaigos įvykiai. Ši tematika Lietuvos akademinėje ir viešojoje erdvėje dar dažnai politizuojama, o vertinant to laikotarpio įvykius neretai vyrauja ideologinės nuostatos. Visuomenės minties raida Lietuvoje ir geopolitinė situacija Baltijos regione rodo, kad Rytų Prūsijos [istorinio Klaipėdos krašto, Kaliningrado regiono, lenkiškosios Rytų Prūsijos dalies] vystymosi ir ateities perspektyvos bei alternatyvų paieška išskyla labai aštriai, nes nesutariama dėl istorinių įvykių ir pasekmių vertinimų.

Antrojo pasaulinio karo rezultatų ir atminimo simbolių vertinimai yra ne vien profesionalių istorikų reikalas. Istorinės datos ir įvykiai pradedami naudoti kaip simboliai, turintys tikslą konsoliduoti etnines grupes, kurti istorinės atminties artefaktus, tautą vienijančius mitus, formuoti naują arba patvirtinti seną geopolitinę orientaciją. Tačiau istorikas neturėtų politizuoti istorijos.

Ideologizuoti ir politizuoti Antrojo pasaulinio karo pabaigos Rytų Prūsijoje vertinimai dažnai gerokai skiriasi nuo mokslinių tyrimų. Šie skirtumai gimdo nesusikalbėjimą tarp profesionalų ir politikų bei populistų ir gali sukelti dalies visuomenės priešišumą. Tokią padėtį lemia tai, kad, viena vertus, apie Antrojo pasaulinio karo baigiamąją fazę ilgai buvo kalbama labiau akcentuojant karinių operacijų eigą ir užmirštant, jog į tuos pačius įvykius buvo įtraukta milijonai civilių gyventojų, kurių kančios tarsi liko už tyrimų lauko; kita vertus, sovietinė istoriografija tiek mokslo, tiek viešosios nuomonės sferoje suformavo „oficialią“ Rytų Prūsijos ir įvykių joje interpretaciją, kuri gerokai skyrėsi nuo šių įvykių išgyvenusių asmenų vertinimo.

Šie du hermeneutiniai įtampos laukai Lietuvoje ypač sustiprėjo Atgimimo laikotarpiu, kuomet kai kurie Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir pokario įvykių Rytų Prūsijoje vertinimai buvo pradėti naudoti kaip politiniai argumentai, diskutuojant apie Karaliaučiaus krašto priklausomybės aspektus ir indoktrinuojuojant šiuos vertinimus į visuomeninę sąmonę kaip neginčytiną tiesą.

Šio *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* numerio straipsniai yra įvairūs tiek metodologine prieiga, tiek konceptualumu. Įvairovę lemia tai, kad straipsnių autoriai atstovauja ne tik skirtingoms mokslo institucijoms ar skirtingoms valstybėms, bet ir skirtingoms kartoms.

Teorines ir metodologines Antrojo pasaulinio karo vertinimo refleksijas, įvykių vertinimų kontroversijas, istorijos ir politikos susipynimą, istorinės atminties kontekstą savo straipsniuose nagri-

nėja Klaipėdos universiteto istorikai doc. dr. V. Vareikis, dr. H. Vitkus bei doktorantas V. Safronovas. Išsamią ir sistemingą Kaliningrado regiono problematikos tyrinėjimų bibliografinę apžvalgą pateikia Rusijos valstybinio I. Kanto universiteto (Kaliningradas) mokslininkai prof. V. Galcovas bei prof. V. Sergejevas. Inovatyvią teorinę išvargą pristato to paties universiteto prof. J. Kostiašovas.

Karo pabaigos įvykiai ir civilių gyventojų evakuacija atsiskleidžia Liuneburgo Šiaurės Rytų instituto dr. J. Tauberio, klaipėdiečių V. Safronovo ir doc. dr. N. Strakauskaitės straipsniuose. Netikėtu rakursu (vis labiau patraukiančiu ne tik tyrinėtojų, bet ir besidominčiųjų Antrojo pasaulinio karo fortifikaciniais įrenginiais Lietuvos pajūryje dėmesį) atsiveria Antrojo pasaulinio karo detalės technikos m. dr. A. Štuopio (Kauno technologijos universitetas / Klaipėdos universitetas) straipsnyje apie Memelio / Klaipėdos miesto slėptuves.

Socialines-demografines karo pasekmes nagrinėja jaunieji Rusijos valstybinio I. Kanto universiteto (Kaliningradas) mokslininkai dr. D. Mankevič ir doktorantė M. Mankevič. Priverstinius vokiečių tautybės gyventojų iškeldinimus atskleidžia Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro direktorė B. Burauskaitė ir doc. dr. A. Arbušauskaitė (KU, BRIAI).

Laikydami principo *audiatur et altera pars*, šiame leidinyje skelbiame prof. G. Kretinino ir doktorantės O. Fiodorovos (Kaliningradas) straipsnį apie padėtį Klaipėdos krašte pirmaisiais pokario metais. Ne vienam gali būti netikėta autorių metodologinė prieiga. Šio straipsnio autoriai tarsi grįžta prie sovietinio laikotarpio istoriografijos objektyvizavimo galimybių; dabartiniame aptariamos tematikos istoriografijos kontekste tai nuskamba disonansu. Nereikėtų atmesti galimybės, kad tokią laikyseną galėjo suformuoti kalbos barjeras, neleidęs autoriams nuosekliai susipažinti su dabartiniais Lietuvos istorikų tyrimais. Bet kuriuo atveju manome, kad siekiant kuo įdėmiau susipažinti su dabartine Klaipėdos krašto istorijos vertinimo padėtimi Kaliningrado srityje, skaitytojams verta pateikti ir kitokią nuomonę.

Subtiliai į leidinio kontekstą įsipina Rusijos valstybinio I. Kanto universiteto muziejaus direktorės S. Galcovos straipsnis apie Valenrodų bibliotekos likimą pokario metais.

Mokslinių publikacijų rubrikoje spausdiname Rusijos valstybinio I. Kanto universiteto profesoriaus J. Kostiašovo straipsnio – *Prūsiškosios dvasios išvaymas* – vertimą į lietuvių kalbą. Šis straipsnis yra bendro Rusijos ir Vokietijos Kaliningrado gyventojų regioninės istorinės sąmonės tyrimo „rusiškoji“ dalis. „Vokiškąją“ minėto tyrimo dalį atskleidžia E. Matteso straipsnis *Uždraustas prisiminimas*. Abu šie straipsniai atspausdinti Kaliningrado universiteto leidykloje 2003 m. atskiru leidiniu. Versta pagal tame leidinyje pateiktą tekstą.

Šaltinių rubrikoje skelbiame faksimilinį Martyno Brako *Autobiografijos* variantą. Originalas saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname, JAV. Antroji šaltinių publikacija – dokumentų rinkinys apie padėtį Klaipėdos krašte 1944 metų pabaigoje.

Atrodytų, kam reikalingos studijos ir straipsnių rinkiniai, praėjus tiek laiko nuo Antrojo pasaulinio karo įvykių? Pasiremsime Vidurio Rytų Europos istorijos tyrinėtojo Timothy Snyderio žodžiais, jog šių dienų Europos atmintis turi keletą keistų atotrūkių nuo istorijos, nors dabar istorija reikalinga galbūt labiau nei kada nors anksčiau. Nesena Europos praeitis galėtų tapti nuoroda į netolimą kitos pasaulio dalies ateitį. Tai dar viena priežastis, kodėl sąskaitas su praeitimi reikia suvesti labai teisingai.

Doc. dr. Arūnė Liucija Arbušauskaitė